

A SZÓTAGSZERKEZETET ÉRINTŐ HANGVÁLTOZÁSI FOLYAMATOK MOZGATÓRUGÓI*

KATONA CSILLA

(Debreceni Egyetem, MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport)

1. A lexikális elemek (a köznevek és a tulajdonnevek) fonotaktikai szerkezetét érintő változási folyamatok – amelyek közé a hagyományosan kétnyíltszótagos tendenciának nevezett változási folyamat, az inetimologikus magán- és mássalhangzók problematikája, a hangátvetés, valamint a tövégi magánhangzók eltűnésének folyamata tartozik bele – minél megnyugtatóbb tisztázása érdekében a hangtörténeti vizsgálatoknak nagyban támaszkodniuk kell a fonológiai és fonetikai kutatások eredményeire is. Úgy látom ugyanis, hogy a hangváltozások mozgatórugóit, lefolyásuk természetét úgy deríthetjük fel pontosabban, ha ennek során a szavakat, neveket alkotó hangok fonetikai és fonológiai tulajdonságaira is tekintettel vagyunk.

Tanulmányom egyik kiinduló alapfeltevése ezzel összefüggésben tehát az, hogy a fonotaktikai mintázatok és a magyar nyelvre jellemző fonotaktikai struktúra egyrészt alapvető befolyásoló szerepet játszhat a hangszerkezetet érintő hangtörténeti változások működésében, lefolyásában, produktívitasában; másrészt pedig bizonyos esetekben korlátozhatja is azok realizálódását.

A nyelvek különböző tiltásokat tartalmaznak arra vonatkozóan, hogy milyen hangalakúak lehetnek az adott nyelv szavai, az egyes fonémák milyen sorrendben, milyen elrendezési sémák szerint alkothatják a szavak hangtestét. A szavakat, szótagokat felépítő hangok ugyanis nem következhetnek egymás után teljesen szabadon: bizonyos hangkapcsolatok engedélyezettek, mások nem engedélyezettek az adott nyelvben (Kálmán–Trón 2007: 97). Fonotaktikai mintázatokon azokat az elveket kell tehát értenünk, amelyek a hangsoron belül az elemek elrendeződését a kezdő és végpont között meghatározzák (Kassai 1998: 136).

A fonotaktikai felépítést meghatározó tiltások az egyes nyelvekben, de egyazon nyelven belül is különböző erősségűek lehetnek. Igen gyakori jelenség például az, hogy a nyelvek nem engednek meg tetszőleges típusú és számú mássalhangzót egymás mellett. Ezzel van összefüggésben az, hogy a magyarban szó elején a mássalhangzó-torlódás csak igen speciális elrendezésekben fordulhat elő. Szavaink kezdődhetnek ugyan több mássalhangzóval, esetenként hárommal is, de három mássalhangzóból az első mindig *s* vagy *sz* kell, hogy legyen, a második *p*, *t* vagy *k*, a harmadik pedig csak az *r* lehet (Kálmán–Trón 2007: 97). A két mássalhangzóval kezdődő mintázatokra már jóval több korlát ér-

* A publikáció az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programja keretében készült.

vényes. A helynevekre jellemző szó eleji mássalhangzó-kapcsolatok kapcsolódási mintázataira vonatkozóan Kenyhercz Róbert mutatott be hasonló hangsorépítkezési jellegzetességeket (2013: 185–90).

A fonotaktikai szerkezet lehet okozója, befolyásolója a hangtörténeti változásoknak, illetőleg gátolhatja is azok lefolyását abban az esetben, ha a változás által újonnan létrejövő szavak hangszerkezete kevésbé lenne jólformált, mint a kiinduló alaké. A kétnyíltszótagos tendencia bemutatásakor Horger Antal fontosnak tartotta megjegyezni azt, hogy vannak bizonyos esetek, amelyek valamilyen oknál fogva nem kerültek a tendencia hatósugarába, pedig a szótagszerkezetük ezt megengedte volna: pl. *katona*, *hahota*, *kaloda*, *szapora*, *papiros*, *korona*, *háború*, *homorú*, *nyoszolya* (1942: 337). Az eredeti szótagszerkezetek megőrződése mögött részben föltehetően fonotaktikai tényezők húzódnak meg. A fonotaktikai mintázatok ugyanis a lexémák hangszerkezetét olyan módon is meghatározzák, hogy mely mássalhangzók és mely magánhangzók követhetik egymást az adott szóalakban, eleget téve ezzel a jólformáltsági kritériumoknak. Ha ugyanis a magánhangzó kiesése olyan mássalhangzó-kapcsolatot teremtené, amely a magyar nyelvben egyébként hiányzik, vagy egyáltalán nem is lehetséges, akkor ez a körülmény a változást megakadályozza. A magyarban egy morféman belül szó belsejében például a *cs+r* szekvencia nem fordulhat elő (Rebrus–Trón 2002: 52): talán ezzel lehet összefüggésben az, hogy az olyan szavakból, mint *acsari*, *acsarog*, *acsurál* szintén nem esett ki a második nyílt szótag magánhangzója. (Meg kell azonban jegyezni, hogy morfémahatáron persze akadnak ilyen alakok, pl. *Pécsre*, *ácsról* stb.) A Horger által idézett példák némelyike ugyanakkor nem feltétlenül ilyen jólformáltsági kritériumok miatt állt ellen a változásoknak, hiszen például a *homorú* > **homrú* módosulást ez nyilvánvalóan nem gátolhatta, minthogy vannak a szó belsejében *mr* hangkapcsolatot tartalmazó szavaink (pl. *kamra*, *Imre*, *Gyömrő*), és a régi helynévanyagban ott is találjuk a forrásainkban a *homorú*-ból alakult *Homrog* ~ *Homród* típusú névformákat; vö. pl. 1214/550: *Humuroc* > 1322: *Humruk* (KMHsz. 1: 132), 1407: *Homrod* (Cs. 5: 96). Minthogy továbbá a *pr* mássalhangzó-kapcsolatra is találunk mai példákat (pl. *paprika*, *szoprán* stb.), a *szapora*, *papiros* típusú szavakban sem fonológiai tiltások miatt nem esett ki a második nyílt szótag magánhangzója.

Összességében viszont feltétlenül egyetérthetünk Kiss Jenővel abban, hogy a „nyelvi változás módját közvetlenül a rendszertani adottságok határozzák meg” (2011: 16), s a szavak, nevek hangsorépítő korlátai is nyilvánvalóan ezek közé tartoznak.

Efféle, a fentiekben a magyar nyelv vonatkozásában szemléltetett tiltások valójában minden nyelvben megfigyelhetők, de az egyes nyelvekben természetesen más-más szabályok lehetnek korlátozó szerepűek. A hawaii nyelv szavai például csak nyílt szótagokból állhatnak (Kálmán–Trón 2007: 97).

A nyelvek ilyen módon tehát rendelkeznek lehetséges és engedélyezett, illetőleg nem lehetséges s emiatt nem engedélyezett fonémakapcsolatokkal. A latin nyelvben például a szótagvégi obstruensek gyakoriak voltak, de a korai kasztíliaiban a szótagvégi mássalhangzók (kivéve a nazálisokat, a likvidákat és az *s*-t) megszűntek a különböző változások során. A mai spanyol nyelv meglehetősen sok latin gyökerű lexémát tartalmaz. A latin *lacte* 'tej' például a spanyolban szabályos hangváltozásokon keresztül *leche*-re módosult. Ez a módosulás fonetikailag motivált hangváltozásként realizálódott, ugyanis a spanyolban egyetlen *kt* mássalhangzó-kapcsolatot tartalmazó alak sem maradt

fenn, az említett hangtörténeti változás – a spanyol nyelv szótagszerkezetében bekövetkező változásoktól befolyásolva – kivétel nélkül minden ilyen elemet érintett (Hooper 1976/1993: 46).

A fonotaktikai szerkezetről mint a hangtörténeti változások fő mozgatórugójáról tanulmányom további részében csupán a magyar nyelv vonatkozásában szölok.

2. A nyelvi változások – bár eltérő intenzitással, de – rendszerint a nyelv minden szintjét érintik, ezért a nyelvek történetében időben előrehaladva a fonotaktikai mintázatok is változhatnak (Gerstner 2013: 20). A magyar nyelv szótagépítkezési mintázataiban is megfigyelhetünk elmozdulásokat az egyes nyelvtörténeti korszakokban, amelyek pedig a hangtörténeti változások típusaiban, illetve azok gyakoriságában ugyancsak módosulásokat okozhatnak.

A finnugrisztika az alapnyelvre az alábbi szótagszerkezeteket tartja elképzelhetőnek (a felsorolásban a feltehetően gyakoribbaktól haladok a ritkábbak felé): CVCV (fgr. **kota* > m. *ház*, ugr. **sar3* > m. *ár*; fgr. **päl3* > m. *bél*, ur. **per3* > m. *bőr*; fgr. **säne* > m. *ég* fn., fgr. **piŋe* > m. *fog* fn.), CVCCV (fgr. **jork3* > m. *jár*; fgr. **čenks* > m. *csege*ly, fgr. **čzlks* > m. *csillog*, fgr. **tunke* > m. *dug*), VCV (ur. **elä* > m. *él*, ur. **aŋa* > m. *ajtó*, fgr. **al3* > m. *áld*), VCCV (ugr. **ämp3* > m. *eb*, ugr. **ańč3* > m. *ágyék*, CV (ur. **ki* > m. *ki?*, ur. **m3* > m. *mi?*), CVCCCV (fgr. **perkk3* > m. *féreg*, fgr. **jowkk3* > m. *gyakori*, fgr. **końčks* > m. *hárs*), CVCVCV (ugr. **sarańa* > m. *arany*, fgr. **tar3-k3* > m. *daru*, fgr. **šine-re* > m. *egér*), V (ur. **o ~ *u* > m. *a(z)*, ur. **i* > m. *e(z)*) (E. Abaffy 2005: 115; Bakró-Nagy 1998: 235–6, 1999: 19–21; Bereczki 1996: 40; Kassai 1999: 113; MSzFgrE.). Az uráli és finnugor alapnyelv leggyakoribb fonémaszerkezete minden valószínűség szerint tehát a CVCV és a CVCCV struktúra lehetett (Bakró-Nagy 1992: 36). Jellemző volt továbbá az is, hogy az alapnyelvi szavak magánhangzóra végződtek – a szótagzárlat tehát kitöltetlen volt –, illetve a szó elején csupán egy mássalhangzó állhatott tekintve, hogy az uráli (finnugor) alapnyelv – az első szótagi hangsúllyal szoros összefüggésben – nem kedvelte a szó eleji mássalhangzó-torlódást (Nyírkos 1993: 29; Kassai 1999: 113).

Mássalhangzó-kapcsolatokat a szavak elején csakis hangutánzó szavakban találunk. A magyar hangtörténetírásban általánosan elterjedt vélekedés az, hogy a magyar nyelv, illetőleg a finnugor nyelvek nem nagyon túrik el a szó eleji mássalhangzó-torlódást, s azt különféle módon igyekeznek elkerülni, ha ilyen struktúrájú szavak átvételére kerül sor: előtét- vagy bontóhang beiktatásával, a torlódó mássalhangzók egyikének kivetésével, vagy a β esetében annak vokalizálódásával (Keszler 1969; Bodnár 1991: 47; Nyírkos 1993: 93; Kenyhercz 2013).

A finnugrisztika eredményeire és a fentiekre támaszkodva az alapnyelvi tömorfémákat zömmel két nagy csoportra oszthatjuk a szótagszerkezeti mintázatuk alapján: a két szótagosokra és az egy szótagosokra. A finnugor alapnyelvre kikövetkeztetett szavaknak közel a fele az első csoportba tartozik. A fogalomszavak csoportjában ritkán CVCVCV (vagy más három szótagú) típusra visszavezethető szavakat is találunk. A három szótagú szavak csoportjába mintegy 40 szó tartozik. Az alapnyelv emellett kedvelte a nyíltszótagúságot is, amit a CVCV, CV, CVCVCV, VCV struktúrák mutatnak (Bereczki 1996: 40–1). Az egy szótagú tömorfémák mind nyíltszótagúak voltak, CVC struktúra tehát az alapnyelvben nem képzelhető el. A két szótagú bázismorfémák első szótagja az

esetek túlnyomó, majdnem háromnegyed részében szintén nyílt, zárt pedig csupán egy-negyed része lehetett. A két szótagú tőszavak második szótagja szintén nyílt volt (Balázs 1967: 9). Számos jel arra mutat, hogy az első szótagbeli nyíltság túlsúlya, mely a zártság ellenében mintegy 3:1 lehetett az alapnyelvben, az ősmagyar korban nem csökkent, sőt valószínűleg még tovább növekedett (Balázs 1967: 11).

Zárt első szótagot a CVCCV, VCCV és CVCCCV szerkezetű alapnyelvi tömorfémák szótagra bontása eredményez, így a feltehető alapnyelvi szótagtípusok a következők lehettek: V, CV, VC-, CVC-, CVCC- (Kassai 1999: 115).

Az alapnyelvre kikövetkeztetett szótagszerkezeti típusok a következő nyelvtörténeti korszakokban aztán különböző változásokon mentek keresztül.

Az ősmagyar korban még nem észlelhetünk számottevő módosulást a szavak fonotaktikai szerkezetében, az akkor tájt nyelvünkbe beáramló jövevényszók ugyanis alapvetően nem módosították azokat (E. Abaffy 2005: 127). Az alapnyelvre rekonstruált fonotaktikai struktúrákat találjuk meg ezért jórészt az ősmagyar kor elején is: a szavak kezdetén nem állhatott mássalhangzó-torlódás, a szó belsejében azonban gyakoriak lehettek a mássalhangzó-kapcsolatok, mégpedig olyanok, amelyek első elemeként likvidát (*hölgy, nyelv, felhő, árva, hervad*), nazálist (*hangya, kengyel, langyos*) vagy szibillánst (*ostor*) regisztrálhatunk. Az ilyen típusú mássalhangzók számos nyelvben – mivel képzésük közben a levegő áramlása, bár akadályozva van, mégis folyamatos – szótagalkotók is lehetnek (Balázs 1967: 13; Bereczki 1996: 35).

A tőszavakban hiátus nem fordult elő, s valamennyi szó magánhangzóra végződött. A szó- és képzővégi vokálissal együtt három, sőt ragozott formában több szótagúak is lehettek a szavak már az ősmagyar korban is: fgr. **repä-čz* > ősm. **roβoszu* (mai *ra-vasz* 'róka'); ugr. **ala-ma* > ősm. **alumu* (mai *alom*) (E. Abaffy 2005: 115). A vándorlások korában a magyarral kapcsolatba kerülő zömében törökségi nyelvekben sem volt példa szókezdő mássalhangzó-torlódásokra, ahogyan ez a huzamos nyelvi kontaktus a magánhangzók tekintetében sem állította olyan probléma elé a magyar nyelvközösséget, hogy a török jövevényszavakban számára ismeretlen hangokat kelljen visszaadnia. A török jövevényszavak szóvégi alsó nyelvállású rövid magánhangzóit – minthogy azok az ősmagyar kor első felében zártabbá váltak, így szóvégi *ä, e* a magyarban akkoriban nem volt – hosszú magánhangzós szóvéggel helyettesítették a magyar beszélők (*almá, kecské*), a mássalhangzóra végződő török szavak végére pedig legtöbbször analogikus tövégi vokális került (E. Abaffy 2005: 126).

Az a körülmény ugyanakkor, hogy bizonyos török jövevényszavak szóvégi *-q, -k*-ja és *-g*-je eltérően fejlődött a magyarban (pl. tör. **inäk* > m. *iney* > *ünő*, de tör. **ariq* > m. **áruku* > *árok*), arra mutat, hogy az analogikus tövéghangzó beillesztése nem volt kivétel nélküli adaptációs jelenség. Ebben pedig akár egyfajta idegen hangsormintához való idomulás első jelét is felfedezhetjük. Talán nem független a jelenség attól, hogy a tövégi vokális ekkorra már veszített a fonetikai intenzitásából (felső nyelvállásúvá vált), noha eltűnése majd csak jóval később, az ómagyar korban következett be (Kassai 1999: 56–7).

A honfoglalás után, az ómagyar korban a korábbi, a szótagszerkezeti minták megváltozásával összefüggő folyamatok felerősödtek, és újak is megkezdődtek. Ebben a korszakban olyan nyelvekkel (szláv, német, latin stb.) került érintkezésbe a magyar nyelv-

közösség, melyekben nemcsak számára idegen fonémákkal (*c*, *v*, *zs* stb.) találkozott, hanem a fonémák hangsorba szerveződése is elűthetett a magyarban megszokott szerkezetektől. Az ekkor átvett idegen szavak hangalaki felépítése ezért nemritkán olyan feladat elé állította a beszélőket, amelyet sokáig – az ómagyar kor első századaiban – csak megfelelő átalakításokkal, a magyar fonotaktikai mintázatokhoz való igazítással tudtak megoldani. Az ősmagyarból örökölt fonotaktikai építkezés ugyanis – mint láttuk – a hangutánzó szavakon kívül nem ismerte a mássalhangzó-kapcsolattal induló szókezdeteket. Az ómagyar kor végére viszont – a nagy számú jövevénytípusú hangszerkezeti mintája miatt – a *drága*, *grádics*, *flaska* típusú, mássalhangzó-torlódással kezdődő szavak elfogadottá váltak (E. Abaffy 2005: 348). Kenyhercz Róbert azt is kiemeli azonban, hogy a torlódást tartalmazó formák lényegében mind a mai napig kevésbé magyarosak a magánhangzóval kezdődő szavakhoz képest, mivel meglátása szerint „az, hogy valami lehetségessé válik a nyelvben, még nem jelenti azt, hogy rögtön át is alakítja annak egész karakterét” (Kenyhercz 2013: 203). A mássalhangzó-torlódásos szótagmintákat idővel tehát a magyar nyelv valamelyest befogadta, ezek a struktúrák a 16. századra fonotaktikailag produktívvá is váltak, amiről olyan belső keletkezésű hangutánzó szavaink tanúskodnak, mint például 1517: *prwchek* (EWUng. *prücsök*), 1527: *Ptrewffzkeleonek* (EWUng. *prüszköl*) (Kenyhercz 2013: 203).

A korai ómagyar korban jelentkező erős szláv nyelvi hatás eredményeként egy olyan szabályversengésről lehetett szó, amely során az egyik, finnugor gyökerekre visszamenő korlát tiltotta, ezáltal rosszulformáltnak tekintette, s így nagy valószínűséggel kitette a feloldási tendencia hatásának a torlódásos szókezdeteket; a másik, főként szláv hatásra a fonotaxisunkhoz újonnan hozzáadódott mintázat viszont engedte, ezáltal jólformáltnak minősítette azokat (Kenyhercz 2007: 93–4). A feltehetően elég erős magyar–szláv együttélési viszony járult hozzá ahhoz, hogy a jövevénytípusú szavakon és a jövevényneveken egy új fonológiai minta is meghonosodjon, és az átvételek révén megjelent egy addig ismeretlen, elágazó szótagkezdeteket – azaz szó elején mássalhangzó-torlódást – megengedő minta (i. h.). Ezt az olyan nevek illusztrálhatják, amelyekben egyáltalán nem adatolható a szókezdő mássalhangzó-torlódások feloldására irányuló tendencia, mint például a Bars megyei *Dragunya* pataknevben, amely egy 1228-as oklevélben is már *Draguna* formában szerepel (Gy. 1: 469), akárcsak a Baranya megyei *Breznica*, amely szintén egy +1228/1423-as oklevél tanulsága alapján a régiségben is *Breznicha*, azaz torlódásos alakban fordult elő (Gy. 1: 274). Akad olyan név is, mint az erdélyi Fehér megyei *Krakkó*, amely alakulásában ugyan már kimutatható némi ingadozás, de benne a változás során a torlódásos forma kerekedett felül. Ez a név ugyanis egy 1225/1296–1301-ből való oklevélben *Karako*, de egy 1291-es datálásúban a mai torlódásos formát tükröző *Crakow* alakban található meg (Gy. 2: 169–70) (vö. ehhez még Kenyhercz 2007: 90).

Az új fonotaktikai mintázat meghonosodásának eredményeként egyes szakemberek szerint napjainkban már csak nyelvjárások szintjén lelhető fel nyomokban a torlódások megszüntetésére irányuló törekvés. „Egyfajta »nyelvi akklimatizálódásnak« is tekinthető a mássalhangzó-torlódások tudomásul vétele, azaz hogy kiejtésük már nem okoz gondot a magyar nyelvű felnőtt beszélők döntő többségének” (Bodnár 1991: 47). Kenyhercz Róbert is hasonló, nyelvtörténetileg megalapozott megfigyelést tesz, de né-

mileg árnyaltabban fogalmaz e jelenség kapcsán: időben előrehaladva kétségkívül fokozatosan gyengült az a tendencia, ami a jövevényszavak útján a magyarba kerülő szó eleji mássalhangzó-kapcsolatokat megszüntette. Egyes nyelvjárásokban azonban – emeli ki ő is – még újabb jövevényszavak esetében is megfigyelhető a köznyelvitől eltérő formát eredményező feloldásra való törekvés, vö. például *drót* ~ *děrót*, *dirót*; *krumpli* ~ *kolompri*, *kurompi*; *krajcár* ~ *karicár*; *traktor* ~ *táráktor* (2013: 203).

Vennemann elmélete alapján elsősorban azok a szerkezetek vannak kitéve a változásnak, amelyek valamilyen szempontból rosszulformáltak (1988: 2). A szótagszerkezetek módosulásaira, átrendeződésére vonatkoztatva ez úgy fogalmazható meg, hogy azok a szótagszerkezetek változékonnyabbak, amelyek kevésbé felelnek meg a jólformált-sági kritériumoknak, mintázatoknak. Jólformáltak pedig azt a szótagszerkezetet nevezzük, amely fonémák fonológiai megengedhető kapcsolódásaiból építkezik. Azt, hogy egy-egy nyelvben az elemeknek milyen kombinációi engedhetők meg és melyek nem, a fonotaktikai mintázatok írják elő (Bakró-Nagy 1992: 35). Az alapnyelvből örökölt és az ősmagyar korban e téren nemigen változott szótagszerkezeti mintázatok értelmében ezért érthető, hogy a torlódást tartalmazó lexémák az első időkben egy erőteljes jólformált-ságra törekvő tendenciának, a szókezdő mássalhangzó-torlódások feloldására irányuló különböző korlátok működésének voltak kitéve (Kenyhercz 2007: 90). Általánosítva ez azt jelenti, hogy a beszélők igyekeznek a fonémák hangsorba szerveződésének megszo-kott, jól ismert mintázatait megtartani, s az ennek ellentmondó hangkapcsolatokat a szokásossá alakítani (E. Abaffy 2005: 111). Az új szótagszerkezeti minták begyakorlottsága, gyakorisága azonban ezen a téren elmozdulásokat idézhet elő.

A szókezdő mássalhangzó-torlódás mellett az ómagyar korban új fonotaktikai helyzetként tűnt fel továbbá a mássalhangzós szóvég, amely a szóvégi vokálisok eltűnésének következtében jött létre. Az alapnyelvi szótagtípusok már említett sorrendje a véghangzók eltűnéséig fennállhatott, amikor azonban a csonkatövek használata elterjedt, a két első helyet a CVC (*hal*, *szem*), valamint a VC (*ad*, *ér*) típus foglalta el, mivel az elsődleges CVCV és VCV típusú tömorfémák véghangzója eltűnt. Így az alaptípusok végeredményben megmaradtak, de melléjük újak is keletkeztek, s az újonnan keletkezett típusok közül a korábbi időszak legáltalánosabb CVCV struktúrája helyett nyilván a belőle lett CVC (*hal*, *szem*, *tol*, *var*) típus lépett elő az első helyre (Balázs 1967: 33).

Egy hangváltozási folyamat eredményezett új szerkezetet továbbá a magánhangzók előfordulásában is. Az alapnyelvi fonotaktikai rendszer nem ismerte a szó belseji VV kapcsolatot, s e téren – ismereteink szerint – az ősmagyar kor sem hozott változást. Az ómagyar kor folyamán azonban a β és γ intervokalikus helyzetben való kiesésének következtében jöhetett létre a magyar nyelvben, vagy kerülhetett át ide jövevényszavakkal szó belseji hiátus. A nyelvhasználat ugyanakkor ezt is igyekezett – minthogy nem illeszkedett a magyar nyelv hangsor-építkezési mintái közé – különböző módokon megszüntetni (E. Abaffy 2005: 333, 348).

Az ómagyar kor végére kialakult szótagépítkezési mintázatok jórészt ma is érvényesek, bennük nagyobb fokú átalakulásokat nem igazán vagy csak nagyon kis mértékben tapasztalhatunk. Az a körülmény, amely szerint néhány száz éve az újabb jövevényszavakba már nem toldódik be inetimologikus magánhangzó, valamint nem esik ki mássalhangzó a mássalhangzó-torlódással kezdődő szavakból, mutatja, hogy a magyar nyelv

rendszerében immár semmi nincs, ami tiltaná a szókezdő mássalhangzó-csoportokat (Siptár 1998: 360–1; vö. Papp 1966: 150).

3. A fentiek összegzéséként azt kell hangsúlyoznunk, hogy a szavak fonotaktikai felépítése az ómagyar kor végére igen nagy változásokon ment át: idegen nyelvi hatásra megjelent, majd meghonosodott a szókezdő mássalhangzó-kapcsolat, belső fejlődés eredményeként pedig megjelentek a szóvégi mássalhangzó-kapcsolatok. Részben a magyar nyelvben bekövetkező hangváltozások, részben pedig jövevényszavak által a szóbelseji hiátusos helyzet, azaz a magánhangzók érintkezése is része lett a szótagszerkezeti mintáknak (E. Abaffy 2005: 349).

A lényegében a 16. század közepére kialakult mintázatok az elkövetkező időszakban aztán egyre inkább megszilárdultak, begyakorlottá váltak. A mai magyar nyelvben jórészt az ómagyar kor végére kialakult szótag-építkezési mintázatokat tekinthetjük érvényesnek.

Hivatkozások

- E. Abaffy Erzsébet 2005: Hangtörténet, in Kiss Jenő – Pusztai Ferenc szerk.: *Magyar nyelvtörténet*, Budapest, Osiris, 106–28, 301–51, 596–609.
- Bakró-Nagy Marianne 1992: Alapnyelvi szótagszerkezetek, in Bakró-Nagy Marianne – Hajdú Péter szerk.: *Emlékkönyv Rédei Károly 60. születésnapjára*, Wien–Budapest, 35–41.
- Bakró-Nagy Marianne 1998: Hangváltozás – artikuláció – percepció, in Gósy Mária szerk.: *Beszédkutatás '97. Szófonetikai vizsgálatok*, Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézete, 231–40.
- Bakró-Nagy Marianne 1999: Protoszótag. A finnugor alapnyelv szótagtípusai, in Kassai Ilona szerk.: *Szótagfogalom – szótagrealizációk*, Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézete, 11–51.
- Balázs János 1967: A gazdaságosság a szótagképződésben, *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 5, 7–39.
- Bereczki Gábor 1996: *A magyar nyelv finnugor alapjai*, Budapest, Universitas.
- Bodnár Ildikó 1991: Fonotaktikai megfigyelések, *Magyar Fonetikai Füzetek* 23, 47–51.
- Cs. = Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában 1–3.*, 5. Budapest, 1890–1913.
- Gertsner Károly 2013: Hangtörténet, in É. Kiss Katalin – Gertsner Károly – Hegedüs Attila szerk.: *Kis magyar nyelvtörténet*, Piliscsaba, 18–45.
- EWUng. = Benkő Loránd főszerk.: *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen I–II*, Budapest, Akadémiai, 1993–1995.
- Gy. = Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 1–4*, Budapest, Akadémiai, 1963–1998.
- Horger Antal 1942: Katona, *Magyar Nyelv* 38, 334–7.
- Hooper, Joan B. 1976/1993: Természetes generatív fonológia, in Siptár Péter szerk.: *Modern fonológiai szöveggyűjtemény II*, Szeged, JATEPress, 42–56.
- Kálmán László – Trón Viktor 2007: *Bevezetés a nyelvtudományba*, Budapest, Tinta.
- Kassai Ilona 1998: *Fonetika*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

- Kassai Ilona 1999: Nyelvek és kultúrák érintkezésének tükröződése a magyar szótag szerkezetében, in Kassai Ilona szerk.: *Szótagfogalom – szótagrealizációk*, Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet, 113–9.
- Kenyhercz Róbert 2007: Az etnika viszonyok tükröződése a szókezdő mássalhangzó-torlódások körüli nyelvi változásban, in Hoffmann István – Juhász Dezső szerk.: *Nyelv, nemzet, identitás III. – A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus nyelvészeti előadásai*, Debrecen – Budapest, 89–96.
- Kenyhercz Róbert 2013: *A szókezdő mássalhangzó-torlódások az ómagyar korban. A helynevek hangtörténeti forrásértéke* (A Magyar Névtudományi Kiadványai 28.), Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- Keszler Borbála 1969: *A szókezdő mássalhangzó-torlódások feloldása korai jövevényszavainkban* = *Nyelvtudományi Értekezések* 63, Budapest, Akadémiai.
- Kiss Jenő 2011: A nyelvi változás elméletének néhány kérdéséhez, in É. Kiss Katalin – Hegedűs Attila szerk.: *Nyelvelmélet és diakronia*, Budapest–Piliscsaba, 11–8.
- KMHsz. = Hoffmann István szerk.: *Korai magyar helynévszótár I. Abaúj–Csongrád vármegye* (A Magyar Névtudományi Kiadványai 10.), Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 2005.
- MSzFgrE. = Lakó András főszerk.: *A magyar szókészlet finnugor elemei I–IV*, Budapest, Akadémiai, 1967–1981.
- Nyirkos István 1993: *Az inetimologikus magánhangzók a magyarban*, Debrecen.
- Papp István 1966: *Leíró magyar hangtan*, Budapest, Tankönyvkiadó.
- Rebrus Péter – Trón Viktor 2001: A fonotaktikai általánosításokról, in Maleczki Márta szerk.: *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei V*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, 17–63.
- Siptár Péter 1998: Hangtan, in É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter szerk.: *Új magyar nyelvtan*, Budapest, Osiris, 293–390.
- Vennemann, Theo 1988: *Preference Laws for Syllable Structure and the Explanation of Sound Change*, Berlin–New York–Amsterdam, Mouton/De Gruyter.